

ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ІНДИВІДУАЛЬНА ТРАЄКТОРІЯ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Губарь Ольга Григорівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

Центральним інноваційним процесом вітчизняної системи шкільної освіти є упровадження та вкорінення системи інклюзивного навчання, як засобу ствердження в українському освітньому просторі, а саме в умовах Нової української школи (НУШ – далі), принципів загальної доступності та індивідуального підходу в освіті для осіб з особливими освітніми потребами (ООП – далі), як альтернативи системі спеціальної освіти.

Інклюзивна освіта передбачає навчання й виховання дітей з ООП у звичайному загальноосвітньому закладі, де створені відповідні умови для забезпечення максимальної ефективності навчального процесу, а їх відмінності є джерелом навчального досвіду для усіх учасників навчального процесу, що забезпечуються рядом державних актів на законів [1; 2; 3]. Таким чином, сучасна освіта в Україні являє собою складну, розгалужену і диференційовану систему, яка має вертикально-горизонтальну структуру. Вертикальна структура базується на вікових особливостях учнів і рівнях загальноосвітніх програм, горизонтальна - враховує психофізичний розвиток дітей, особливості їх пізнавальної діяльності та характер порушень. Основними державними навчальними закладами для дітей з ООП: спеціальні дошкільні та загальноосвітні школи-інтернати, навчально-реабілітаційні ресурсні центри, навчально-виховні комплекси та інклюзивні групи та класи у загальноосвітніх навчальних закладах масового типу [4].

НУШ як новий етап розвитку шкільної освіти пов'язаний з упровадженням компетентнісного підходу до формування змісту та організації навчального процесу. Під поняттям компетентнісний підхід розуміють спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток ключових і предметних компетентностей особистості з опорою на компетентнісний підхід.

В умовах НУШ створення інклюзивного освітнього середовища, як специфічного середовища закладу освіти, що передбачає врахування та реалізацію індивідуальних потреб учасників освітнього процесу, спрямоване на забезпечення сприятливих умов для навчання, формування базових і предметних компетентностей, особистісного розвитку як учнів з ООП, так і учнів без особливостей.

В умовах загальноосвітньої школи основним віковим періодом учнів є діти підліткового віку. Оскільки, підлітковий вік, як період значних змін у житті,

період з 10 до 19 років (за визначенням ООН), період стрімких фізіологічних, психологічних, соціальних змін, період потреб в підтримці та свободи в ухваленні рішень, виявленні власних переконань.

Відтак, даному етапу розвитку особистості характерні певні проблеми та ускладнення, які постають значними в процесі розвитку дітей з ООП, а в умовах інклюзивного навчального середовища потребують додаткової уваги. Дані проблеми були предметом дослідження як, видатних психологів так і педагогів (Н. Анєнкова, Т. Драгунова, Б.Ельконін, Е. Еріксон, Д. Елкінд, І. Кон, А. Маслоу, Дж. Марсія, Ж. Піаже, Т. Рябова, Д. Фельдштейн та ін.), і до сьогодні залишаються актуальними (.....), у зв'язку зі змінами соціальних умов розвитку та формування особистості в межах сучасного інклюзивного освітнього середовища.

Психологічні особливості розвитку молодших підлітків (10–12 років), точніше учні 5–7 класів – граничний між дитинством і отрочеством період. У ранньому підлітковому віці центральними питаннями є проблема незалежності, усвідомлення себе, інтерес до власного тіла, однолітків, цінностей, моделей поведінки. Саме на межі переходу від молодшого шкільного до підліткового віку вирішуються специфічні завдання особистісного розвитку і дорослішання, відбувається прийняття культурних цінностей, що визначають життєві пріоритети. З'являються прояви замкненості, сором'язливості, які провокують збільшення конфліктів.

Даний перехідний інтервал виділений з необхідністю уникнути збігу двох криз, одна з яких пов'язана із перехідним періодом (вікова криза), а інша – із змінами в організації навчання (умовно-педагогічна). Перша провокує протиріччя цього етапу розвитку дитини «зсередини», а друга «зовні». У підлітків з ООП, до вище зазначених криз, нами виокремлено третю – «індивідуальна» (особистісна). Оскільки, перед підлітками, що отримують освіту в умовах інклюзивного освітнього простору, постають проблеми в адаптації до умов загальноосвітніх закладів, прийняття нових соціальних умов, збільшення комунікативних навантажень у вигляді спілкування з однолітками, що найглибше позначаються на розвитку підліткової особистості.

Серед психічних новоутворень підліткового віку найвагомішими є розвиток довільності психічних процесів (*відчуття, сприймання, уявлення, пам'ять, уява, мислення, мовлення.*), спричинений новими вимогами до них з боку навчальної діяльності. Провідною діяльністю, на даний період, лишається навчальна, як засвоєння системи понять в контексті майбутнього професійного самовизначення, що в навчальній діяльності проявляється, як фокусування на собі, розвитку власних вмінь, якостей. Дане фокусування провокує конфлікти в родині, підтвердженням чого є і дослідження науковців Реана О., Драгунова Т., Ельконіна Д. [5 ; 6].

Все вище назване вказує на новий етап в становленні самосвідомості підлітків, в той же час, є періодом підвищеної вразливості. З різних причин спосіб життя, який ведуть підлітки, робить їх уразливими до небезпек й навчальні заклади, а саме НУШ в умовах переходу до інклюзивної форми, мають

створити умови безпечного перебування, успішно адаптувати до нових методів і форм навчання з урахуванням індивідуальних освітніх та психологічних потреб підлітків з ООП.

Нині серед молодших підлітків спостерігається тенденція до збільшення кількості проблем з адаптації до умов основної школи та здійсненні процесу самоідентифікації та самореалізації. В першу чергу, причиною проблем з самоідентифікацією та самореалізацією молодших підлітків є неможливість значної їх частини відвідувати повноцінно заклади освіти через війну розпочату росією проти України. В наслідок агресії виник ряд соціальних та особистісних причин, що стають на заваді розвитку, які переживають не лише підлітки з ООП, а й учні не маючі даного статусу й відносяться до вразливих груп. Вразливі категорії дітей, зокрема підлітків, відповідно до класифікації ЮНЕСКО, має універсальний і постійний характер. До вразливих груп відносять такі категорії підлітків (рис. 1.) [6] :

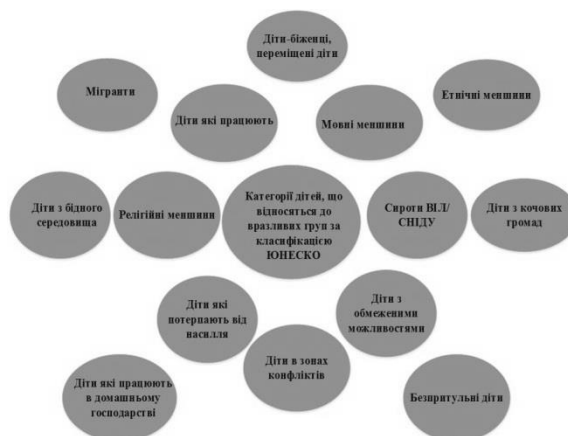

Рис. 1. Категорії дітей, що відносяться до вразливих груп

На даний момент ми можемо стверджувати, що зараз кожна дитина, підліток, що знаходиться в Україні або за її межами з тих або інших причин відносяться до однієї з вище зазначених груп. Відмінності між учнями, як наслідок соціальних, етнічних, культурних, фізичних, психологічних умов в яких на даний момент перебувають діти, їх різноманіття також стають джерелом зростаючого числа підлітків із специфічними рисами характеру і потребами, у тому числі відхиленнями у розвитку як підлітки з ООП.

Незаперечним є той факт, що в сучасному суспільстві школа виступає в ролі одного з основних механізмів, що формують соціальний статус підлітка, а гармонійний розвиток особистості є однією з головних умов її успішної соціалізації (М. Алексеєва-Вовк, Н. Гонтаровська, І. Зверева, Т. Кравченко, А. Мудрик та ін.), то ефективність соціалізації особистості, знаходиться в прямій залежності від гармонійності її розвитку.

Різні аспекти їх освіти, стосунки з учителями й іншими учнями можуть істотно відрізнитися від особливостей навчання більшості школярів в шкільному й класному колективі. Потерпають від сумісної дії факторів ризику й уразливості підлітки, бо саме вони є найбільш уразливими, як у плані власної особистості, фізіології і психології, так і з боку оточення, соціальних чинників. У випадку факторів уразливості можна говорити про дефіцити, дефекти або вади дитини –

ознаки темпераменту, нейропсихологічні дефіцити, хронічні захворювання, брак когнітивних умінь. Натомість фактори ризику локалізуються в родині, соціальному оточенні підлітка (дисгармонія в сім'ї, хиби виховання, низький рівень педагогічної компетентності батьків, низький соціально-економічний статус, зміна місця проживання, наявність психотравмуючих ситуацій, несприйняття однолітками, втрата батьків чи іншої близької людини, недостатній рівень комунікації і взаємодії з соціумом).

Як свідчить практика, підлітки уразливих категорій є групою, яка має високий ступінь сприйнятливості до дії негативних факторів оточуючого середовища й найближчого соціального оточення та вирізняється серед підліткового загалу вираженою конфліктністю, проявами агресії, замкнутістю, відстороненістю й відлюдкуватістю та неуспішністю у навчанні [6].

Отже, всі учні 5–7-х класів, як молодші підлітки уразливих категорій, переживають труднощі адаптації та самопізнання, що постає на шляху розвитку особистості та створює проблеми в демонстрації високих навчальних результатів, як складових опанування базовими і предметними компетенціями, а головне постає на шляху формування особистісної компетентності в цілому.

Оскільки, одним із пріоритетних завдань НУШ є формування інклюзивного освітнього середовища, то це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з ООП в умовах загальноосвітнього закладу. Вона вимагає змін і модифікацій змісту, підходів, структури і стратегії освіти з урахуванням сучасних тенденцій та запитів суспільства, з метою реалізації потреб всіх учасників освітнього процесу. За таких вимог метою інклюзивного навчання є покращення навчального середовища, де гарантується забезпечення потреб учнів і повага до їх здібностей та можливостей бути успішними.

Таким чином, ми розглядаємо «інклюзивне навчальне середовище основної школи», як відкриту систему можливостей та ресурсів для розвитку й саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу, котра забезпечує формування у школярів (як з нормальним рівнем розвитку – нормотипічні діти, так і діти з ООП) низки компетентностей, визначених програмою навчальних предметів основної школи, та їх успішну соціалізацію.

Список літератури:

1. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>

2. Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України № 609 від 08.06.2018 URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandupsihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladizagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>

3. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабміну № 957 від 15.09.2021. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF>

4. Колупаєва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 2. С. 7–18.

5. Реан А., Бордовская Н., Розум С. Психология и педагогика. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 432 с.

6. Нечереда В., Кириченко В. Підлітки уразливих категорій: типологія і особливості виховання в умовах закладів загальної середньої освіти : метод. посіб. Кропивницький, 2019. 134 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/275581587.pdf>